

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE BAZI DÜZELTMELER

TALÂT TEKİN *

Türk halk edebiyatı geleneğinin türü kendine özgü tek ürünü olan Dede Korkut hikâyelerinin metni üzerinde bugüne değin W. W. Barthold,¹ Kilisli Muallim Rifat,² Orhan Şaik Gökyay,³ Hamit Arash,⁴ Ettore Rossi,⁵ Muharrem Ergin⁶ ve A. N. Kononov⁷ gibi bir çok filolog ve dilci çalışmış ve hikâyelerin bir kısmını veya tümünü, bazıları bir kaç kez olmak üzere yayımlamışlardır. Ayrıca, İ.N. Dilmen,⁸ V. İzbudak⁹, H.N. Orkun,¹⁰ A. İnan,¹¹ M. Ş. Ülkütaşır,¹² İ. Başgöz,¹³ A. Bombaci,¹⁴ T. Gandjei¹⁵ vb. gibi pek çok araştırmacı da Dede Korkut hikâyelerinin metni üzerinde bir çok düzeltmeler yapmış veya düzeltme önerilerinde bulunmuşlardır. Buna rağmen, Dede Korkut hikâyelerinin Ergin¹⁶ ve Gökyay¹⁷ tarafından hazırlanmış

* Bu makalenin İngilizcesi için bk. Talât Tekin, "Some Corrections in Kitab-i Dede Qorqut", *Studia Turcologica, Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Istituto Universitario Orientale, Seminario di Studi Asiatici, Series Minor. XIX, Napoli 1982, s. 563-576.

¹ W. W. Barthold, "Borba bogatira s angelom smerti", *ZVO*, VIII, 203-218 (1894), XI, 175-193 (1897), XII, 37-57 (1900), XV, 1-38 (1903).

² Kilisli Muallim Rifat, *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Lisân-ı Tâ'ife-i Oğuzân*, İstanbul 1332 (1916).

³ Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul 1938.

⁴ Hamit Arash, *Kitab-ı Dede Korkud*, Baku 1939; Baku 1962.

⁵ Ettore Rossi, *Il "Kitâb-ı Dede Qorqut"*, Vaticano 1952.

⁶ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, TDK Yayınları : 169, Ankara 1958.

⁷ A. N. Kononov, *Kniga moyego Deda Korkuta : Oğuzskiy geroičeskiy epos*, Moskva 1962.

⁸ İbrahim Necmi Dilmen, "Deli Dumrul", *Kadro*, sayı 18, 70-79; "Kanlı Kocaoğlu Kanturalı", *Kadro*, sayı 19, 45-51.

⁹ Velet İzbudak, "Dede Korkut hikâyeleri", *Duygu* (Çankırı), sayılar 353-400 (1937-1938).

¹⁰ H. N. Orkun, "Bir İzah", *Türklük*, sayı V, s. 416 (1939).

¹¹ Abdülkadir İnan, "Dede Korkut hikâyeleri", *Oluş*, cilt 2, sayı 28, 442-443 (1939).

¹² M. Şakir Ülkütaşır, "Dede Korkud'un Orhan Şaik neşri üzerine tankidî notlar", *Türklük*, sayı IV, 330-336, sayı VI, 491-496 (1939).

¹³ İlhan Başgöz, "Dede Korkut'ta yanlış okunan bazı kelimeler", *Türk Dili* cilt IX, s. 104, 442-444 (1960).

¹⁴ Alessio Bombaci, "Il Kitâb-ı Dede Qorqud" (Rossi'nin yayımını tenkid), *Annali del Istituto Universitario Orientale di Napoli*, Nuova Serie, cilt V (Napoli 1953), 253-261.

¹⁵ Tourkhan Gandjei, "Il Kitâb-ı Dede Qorqud" (Rossi'nin yayımını tenkid) *Oriens*, cilt 6, no. 2 (1953), 402-404.

¹⁶ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1964.

¹⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1973.

olan en son yayınlarından ve bunların karşılaştırılmasından da anlaşılabilirceği gibi, *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta yanlış okunmuş, yanlış anlamlandırılmış, doyurucu ve kandırıcı şekilde açıklanmamış veya hiç anlaşılmamış daha pek çok kelime ve ibare bulunmaktadır. Bu durum, kanımca, şu sebeplerden ileri gelmiştir :

a) Eserin tek tam nüshası olan Dresden nüshasının genellikle harekesiz ve yer yer açık istinsah yanlışları ile dolu olması;

b) E. Rossi tarafından bulunan Vatikan nüshasının, harekeli olmakla birlikte, yarı yarıya eksik ve istinsah yanlışları bol bir nüsha olması;

c) Sözlü edebiyat geleneğiyle oluşmuş epik bir ürün olması sebebiyle eserde başka kaynaklarda az rastlanan veya hiç rastlanmayan bazı nadir kelime ve deyimlerin bulunması;

d) Son olarak, eser üzerinde çalışan araştırmacıların her zaman kendilerinden beklenen titizliği göstermemiş olmaları.

Bu yazıda, Dede Korkut hikâyelerinin Ergin ve Gökyay tarafından hazırlanmış olan en son yayınlarından hareketle *Kitâb-ı Dede Korkut*'un metni üzerinde bazı düzeltme tekliflerinde bulunacağız. Amacımız Türk dili ve edebiyatı bakımından büyük önem taşıyan bu eserin ileride hazırlanacak olan daha doğru bir yayımına katkıda bulunmaktır.

1. Ergin 1 : *Urlaşuban şular taşsa* = Gökyay 1 : *Orlaşuban sular taşsa*

Gökyay'ın okuyuşu doğrudur. Türkmence ve Yakutçada bu fiil /u/ ile değil, /o/ iledir : Trkm. *orla-* "yüksek sesle ağlamak, böğürmek; bağırıp çağırma", *orlaş-* iştahlık çatısı, Yak. *orulā-* "hırıltılı bir sesle böğürmek; (hastalık veya korku sebebiyle) bağırma, haykırmak". Bu Türkçe fiilin Moğolcası da /o/ iledir : *orila-* "bağırma, feryat etmek, çığlık koparmak"; ayrıca krş. Mo. *orkira-* "kükremek, gürlemek; hırlamak; (ok gibi) ıslık çalmak" = Tuv. *oğur-* "(karaca) böğürmek" <*okır- <*orkıra-.¹⁸ (MK ve DTS'daki *urıla-*, *urla-*, *urılaş-* ve *urı kıkı* ikilemesindeki *urı* düzeltilmelidir.)

2. Ergin 1 : *Kara koça kıymayınca yol alınmaz* = Gökyay 1 : *Karagoça kıymayınca yol alınmaz*

Ergin bu cümledeki ilk üç kelimeyi önce *Kızaguça kaymayınca* (?) okumuşsa da, dipnotta bunların *kara goça kıymayınca* şeklinde okunabileceğini belirtmiştir (s. 74). Ancak, ne Ergin ne de Gökyay, V. nüshasındaki *binmeyince*'ye rağmen *kıymayınca* kelimesini düzeltmemişlerdir. Şüphe yok ki V nüshasındaki *binmeyince* doğrudur. *Kara koça binmek* deyişi eserde pek çok yerde geçmektedir : *Men kara koç atuma binmedin...* (Gökyay, 36-34), *Kara koç ata binenler* (Gökyay, 66-4), *Kara koç ata süvar oldu* (Gökyay, 98-20) vb. Buna karşılık, *kara koça kıymak* gibi bir deyim başka hiçbir yerde yoktur.

¹⁸ Talât Tekin "On the structure of Altaic echoic verbs in {-KIrA}", *AOH* XXXVI, Fasc. 1-3, s. 510.

Ayrıca, metnin gelişi de buradaki kelimenin *kıymayınca* olamayacağını göstermektedir. Çünkü bir cümle sonra *Er mâlna kıymayınca adı çıkmaz* cümlesi vardır.

3. Ergin 1 : *Oğul atanuñ yetüridür* = Gökyay 1 : *oğul atanuñ sırrıdur*

D 3'te *yeteridür* şeklinde okunabilecek olan kelimeyi Ergin *yetüridür* okuyor; ne var ki Ergin bu kelimeyi sözlüğe almamıştır. Türkçede *yetür* diye bir söz olduğunu sanmıyoruz. Gökyay, Ergin'in bu okuyuşunu haklı olarak eleştirmiş ve V 3'teki *sırrıdur*'un doğru olacağını ileri sürmüştür. Arap yazısında iki kelimenin yazılışları birbirine çok yakındır. D 3'teki *yeteri-dür*'ün bir müstensih yanlışlığı olduğu açıktır.

4. Ergin 1 : *Devletlü oğul kopsa ocağınuñ közidür* = Gökyay 1 : *Devletlü oğul kopsa tirkeşinde tîridür, devletsüz oğul kopsa ocağınun körüdür*

Ergin D 4'te yazılı olanı almıştır. Ancak V nüshası, burada da, asıl metne daha yakın görünüyor. Aslında V 3'teki bu iki cümle bundan önceki iki cümle ile bir bütün oluşturmaktadır :

Oğul atanuñ sırrı-dur

İki gözünüñ biri-dür

Devletlü oğul kopsa terkeşinde tiri-dür (t'nin noktaları yok)

Devletsüz oğul kopsa ocağınuñ göri-dür

Ayrıca, son cümledeki söz Farsça “mezar” anlamındaki *gor* kelimesi olmalıdır. Bu söz Türkmencede *gör* şeklindedir.

5. Ergin 2 : *Gögez yirler çemenlerin kulan bilür* = Gökyay 2 : *Geñez yerler çemenlerin kulan bilür*

Ergin'in D 4'te *kkz* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *gögez* “yeşermiş, yeşillenmiş” diye okuyup anlaması yanlıştır. Bu kelime, V 5'te açıkça görüldüğü gibi, *geñez*'dir; anlamı da “yakın” olmalıdır. Bu kelime ilk olarak MK'da *keñges* tarzında görülür : *keñges suw* “az su, sığ su”. Yukarıdaki cümlede *geñez yer* “yakın yer, kolay yer” anlamına olmalıdır. Çünkü yeşermiş yerlerin çimenlerini bilmek kulan için bir meziyet sayılamaz. “Kolay” kavramı ile “yakın” kavramı arasındaki anlam ilişkisi için krş. Trkm. *golay* “yakın”.

6. Ergin 2 : *ulemalar öğreninçe küydi piçdi* = Gökyay 2 : *ulemalar öğrenince köydü, biçti*

Ergin'in cümledeki ilk fiili *küydi* okuması ve bu fiili sözlükte “beklemek, gözlemek, gözetmek” diye anlamlandırması doğrudur. Bu fiil, bilindiği gibi, Eski Türkçe *kü-* “korumak, himaye etmek, gözetmek” fiilinin *-d-* eki ile pekiştirilmiş şeklidir : krş. MK *küd-* “saklamak, korumak, muhafaza etmek”, Codex Cumanicus *küy-* “beklemek”, Yak. *küt-* aynı, Kırg. vb. *küy-* “beklemek”. (Türkçe ve Az. *güd-* de dışlararası sızıcı *d*'nin söz sonunda ötümsüzleşmesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır).

Cümlelerin öbür fiiline gelince, bunun *küy-* ile eşanlamlı bir fiil olması gerekir. D nüshasında *biçdi* yazılmış olan bu kelime *bağdı* yerine bir istinsah yanlışı olmalıdır. *Bakmak* fiili, “beklemek, korumak, gözetmek” anlamına da gelir. Dede Korkut’ta pek çok yerde “beklemek” anlamına kullanılmıştır. Bundan önceki cümle ile birlikte bu cümle şöyle düzeltilmelidir : *Ol Kur’ânı yazdı düzdi, ‘ulemâlar öğrenince küydi bağdı*.

7 Ergin 2 : *Birisi talduran topdur* = Gökyay 3 : *birisi dolduran topdur*

Bu cümledeki *talduran/dolduran top* ibaresi anlamsızdır. Esere göre bu tür kadın “*Depidinçe yerinden örü turdı, elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, bu ucından ol ucına çarpışdurdı, kov kovladı, diñ diñledi, öyledence gezdi*”. Bu açıklama gösteriyor ki bu tür kadın oradan oraya yuvarlanan bir topa benzetilmiştir. MK’da “vurmak” anlamına bir *tul-* fiili vardır : *Er topıknı adrı bile tuldı* “Adam topa sopa ile vurdu” (MK II 22). Bu fiilin ettirgen çatısı da *-dur-* eki ile *tuldur-* şeklindedir : *Athğ anı tuldurdı* “Atlı ona çarptı” (MK III 447). İşte, kanımca, yukarıdaki cümledeki kelime bu *tuldur-* fiilinden yapılmış sıfattır. *Talduran top deyimi*, böylece, “vurulan top, oradan oraya yuvarlanan top” tarzında anlaşılmalıdır.

8. Ergin 3 : *yike tana* = Gökyay 3 : *yige dana*,

İlk kelime D 8’de *yekke*, V 5’te ise *yike* ya da *yige*’dir. Ergin *yike* okuduğu bu kelimeyi sözlük kısmında “büyük, koca, kocaman” diye anlamlandırmıştır (s. 216) (krş. Az. *yêke* “büyük” <Mo.). Gökyay ise bu kelimeyi Anadolu ağızlarındaki *yeğe* “başiboş gezmeğe alışmış yarı vahşi hayvan; hırsız, ziyankâr” kelimesi ile birleştirmek istemiştir (s. 312). Gerçekten Anadolu ağızlarında *yeğe*, *yiğe* diye bir kelime vardır ve anlamları “hırsız, ziyankâr, itaatsiz” dir. Bu ibareden önceki *oğrı köpek* “hırsız köpek” ibaresi göz önünde tutulursa *yige tana* “ziyankâr dana” metnin gelişine uygun düşmektedir. *Yeke/yekke tana* “koca dana” ise iki ibare arasındaki koşutluğu bozmaktadır. D nüshasını yazan büyük bir ihtimalle *yege/yige* kelimesini anlamamış ve bunu “büyük” anlamındaki *yeke/yekke* sanmıştır.

“Hırsız, ziyankâr” anlamındaki *yege/yige* kelimesi *ye-/yi-* fiilinden türemiş olmalıdır (krş. Eski Türkçe *bilge*).

9. Ergin 3 : *bebekleri yetsün* = Gökyay 3 : *bebekleri bitsün*

D ve V nüshalarında açıkça *bitsün* (D 7 ve V 4); fiilin olumsuz çatısı ile *bebekleri bitmesün* (D 8, V 5). Dede Korkut’un duaları ve ilençleri, kadınların çocukları olup olmaması ile ilgilidir. Bu bakımdan *bitmek* fiili uygun düşmektedir. *Yetmek* fiili ise, doğduktan sonra “boy atmak, büyümek” anlamı nadır.

10. Ergin 4 : *issini* “sahibini” : Gökyay 4 : *ısını*

Gökyay’ın okuyuşu yanlıştır. D 11’de harekeli ve şeddeli *sin* ile *issini*. Kelimenin ashı, 3. kişi iyelik eki ile birlikte, *issi*’dir. Kelimenin yapısındaki 3.

kişi iyelik eki unutulmuş *issi-si* şeklinde de kullanılmıştır (bk. TS III, 2099). Bu sözün gelişimi şöyledir : *idi-si* > *iyisi* > *îsi* > *issi*. Buradan, yanlış çözümleme ile, *is* çıkarılmıştır (TS III, 2099). Aynı kökten *-süz* eki ile türemiş *îsüz* daha sonra ünsüz ikizleşmesi ve artdamaksillaşma ile, *ıssuz* biçimini almıştır.

11. Ergin 4 : *Ḳavunum viregüm düvlegüm* = Gökyay 5 : *Kadunum, veregüm, dölügüm*

Dirse Han'ın karısına hitaben söylediği manzum parçada geçen bu mısradaki bütün kelimeleri Ergin "kavun" olarak anlamlandırmak istiyor. İlk kelimenin birinci *vav*'ı üzerinde, Gökyay'ın da belirtmiş olduğu gibi, bir *dal* vardır ve kelime pekâlâ *kadunum* okunabilir. İkinci kelime de *diregüm* olmalıdır. Kadın'ın evin direği, dayağı sayılması yaygın bir düşüncedir. Dede Korkut'un giriş kısmında tanımlanan dört kadın türünden birincisi için *Birisi evüñ tayağıdur* deniliyor. Gökyay bu kelimenin *diregüm* olması gerektiğini ileri sürmesine rağmen metne *veregüm* şeklini almıştır. Üçüncü kelime için Gökyay iki ihtimal görüyor : *dölek* "döl veren", *dölek* "sakin, itaatli". Dirse Han bu sözleri söylediğinde çocuğu olmadığına göre birinci ihtimal, Gökyay'ın da belirttiği gibi, zayıftır. Bize göre üçüncü kelime *diregüm* sözüne koşut bir başka söz olmalıdır. Uygurcada "güç, kuvvet" anlamına bir *tülük* (DTS'de *tölük*) kelimesi vardır : *yekig tülükün urup* "şeytam güc ile vurup" (DTS 579).¹⁹ Bu kelime Kırgızcada yaşamaktadır. Anlamı da "zorluk, güçlük, müşkilât" tır. Kanımızca bütün mısra şöyle düzeltilmelidir : *Ḳadunum, diregüm, dülügüm* "Kadınım, direğim, gücüm kuvvetim".

12. Ergin 5 : *bir batman ogul* = Gökyay 5 : *bir yetmen oğul*

Ergin'le Gökyay'ın üzerinde anlaşamadıkları kelimelerden biri de bu deyimdeki *batman/yetmen* kelimesidir. Gökyay'ın kelimenin *ytmAn* yazıldığını ileri sürüldüğü D 13 ve 14'te de kelime *btmAn*'dır. Ancak doğacak çocuğun bir ağırlık ölçüsü ile nitelendirilmesi, Gökyay'ın da belirtmiş olduğu gibi, pek doğal değildir. Ayrıca, bir batman altı okkalık veya sekiz kiloluk bir ağırlık ölçüsü olduğundan yeni doğmuş bir çocuğun normal ağırlığından oldukça fazladır.

Bu kelimenin, Gökyay'ın ileri sürdüğü gibi, *yetmen* olması ihtimali kuvvetlidir. Anlamı da "yetkin, gelişmiş, gelişatlı" olabilir.

13. Ergin 9 vb. : *butun bindi* = Gökyay 9 vb. *butun bindi*

Gökyay bu deyimdeki *butun* sözünü metne böyle almakla birlikte, sözlüğe *batun* "çabuk, süratli, çabucak" diye almıştır (s. 173). Eski Türkçe *bat* "çabuk" sözünün vasıta vasıta hali *batun* değil, *batın* olurdu. Oysa söz konusu kelime her iki nüshada genellikle *butun* şeklindedir : *بطن* (D 24 vb.), *بوطون* (V 13). Ayrıca, V nüshasında bu kelimenin *but/bud* isminin vasıta hali oldu-

¹⁹ DTS, s. 579'daki *tölük* düzeltilmelidir.

ğunu hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde kanıtlayan, başka bir deyişle *dal*'la yazılmış, iki örneği daha vardır : بودن *budın* (V 93 ve V 95).

Begil Oğlu Emre Boyu'nda *Şahbaz aygırı çekdürdi, buda bindi* (Ergin 93, Gökyay 115) cümlesindeki *buda* (D 236 : بوده) kelimesi de بودن *budun/budın* yerine bir müstensih yanlıştır. Söz sonundaki *nun* harfi *he* sınılmıştır.

14. Ergin 9 vb. : *Ķamın akan...* = Gökyay 10 vb. : *Kamın akan...*

DK'ta altı kez geçen *Ķamın* kelimesi de bugüne değin açıklanamamıştır. Ergin ve Gökyay da bu kelimeye bir anlam vermekten kaçınmışlardır.

Ķamın kelimesinin içinde bulunduğu mısra ve cümleler şunlardır :

Ķamın akan yügrük sudan bir oğul akıtduñ-ise degil maña (iki kez)

Ķamın akan görklü suyuñ kurımasun (dört kez)

Bu kalıplaşmış ifade şekillerindeki *Ķamın* sözünün anlamını tespit etmek zor değildir. Bu kelime “çoşkun, akıntılı” anlamında bir zarf olmalıdır. Buna benzer başka bir kalıplaşmış ibare de şudur :

Akındılu/akındılı görklü su (dokuz kez)

Görüldüğü gibi, *Ķamın akan* deyimini bu ikinci ibarede *akındılu* “akıntılı” kelimesi karşılamaktadır. Bu durumda *Ķamın*'ın anlamı “çoşkun, hızlı, gürül gürül” veya bunlara yakın bir anlam olmak gerekir.

Ķamın kelimesi, zarf olarak kullanıldığına göre, vasıta hali eki *-ın* ile kurulmuş bir söz olabilir. Yakutçada “sıkı, yoğun, pek, şiddetli” anlamında *Ķam* diye bir zarf vardır. Bu, daha eski bir **Ķam* şekline gider. DK'taki *Ķamın* kelimesi bu **Ķam* sözünden türemiş olabilir. Anlamı da “yoğun olarak, çoşkunca, şiddetle” olabilir.

15. Ergin 10 : *On igiçe süñüçüğüñ ören olmış yığşur ahı* = Gökyay 11 : *On iki ince süñüçüğüñ özün almış bağşur ahı*

Ergin'in ikinci kelimeyi okuyuşu hatalıdır. Sözlükte *igi* kelimesine, soru işareti ile birlikte, “iğ” anlamı vermiş. Türkçe *iğ* < *ik* kelimesinin böyle iki heceli bir şekli yoktur. Ayrıca, bu kelime metne uygun düşmez.

Gökyay'ın ilk iki kelimeyi *on iki ince* diye okuması da hatalıdır. V 15'te açıkça *on ikice* yazılıdır. D 27'de yazılan da budur; sadece *kef'ten* sonra gelen *ye'nin* noktaları unutulmuştur. Bundan sonra gelen kelime *süñüçüğüñ* “kemiciğin” olduğuna göre *on ikice* metne uygun düşmektedir : “On iki kadar kemiciğin...”.

Dördüncü kelime V 15'te *ören*, D 27'de ise اوزون 'dur. Gökyay bunu *özün* okuyor ve şüphe yok ki “özünü” diye anlıyor. Ancak buna imkan yoktur. Çünkü bu takdirde kelime اوزین *özün* şeklinde olurdu. Ayrıca “On iki ince kemiciğin özünü almış” anlamsızdır.

Gökyay sondan bir önceki kelimeyi de *bağşur* okuyor. Sözlükte *bağşur*-kelimesini “bağlamak, bir araya getirmek” diye anlamlandırmış. Ancak, Türkçede böyle bir fiil olduğunu sanmıyoruz.

D 27’de *yğsr*, V 15’te de *yağşur* yazılmış olan bu kelime, büyük bir ihtimalle, Ergin’in kabul ettiği gibi, *yığşur*- “toplamak, devşirmek” olmalıdır. *Yığşur*- fiili Anadolu ağızlarında vardır (bk. SDD : *yıkşır*- “toplamak, dermek”; ayrıca, krş. Eski Anadolu Türkçesi *derşür*- <*der-i-ş-ür*-).

Bütün mısra şöyle düzeltilmelidir :

On ikice süñücügüñ ören olmuş, yığşur ahı

16. Ergin 10 : *Tañrı viren tatlu canun seyranda imiş anıt ahı* = Gökyay
11 : *Tanrı veren tatlu canun seyranda imiş indi ahı*

Son iki kelime D 27’de *اندى دخي*, V 15’te de *اندخی* yazılmıştır. Ergin, V nüshasına dayanarak *anıt ahı* okuyor. Sözlük kısmında “tuzak kurmak, yakalamağa çalışmak” diye açıklamak istediği bu fiilin *andı*- veya *andı*-olabileceğini belirtiyor. *Anıt*-/*anut*- fiili “hazırlamak” anlamındadır. MK’da bir *añdı*- fiili vardır, ama geniz *n*’si iledir : *Avcı keyikni añdıdı* “Avcı geyiği gözledi” (I, 311).

Gökyay’ın *indi*’yi nasıl anladığı anlaşılmıyor (Sözlük’te yok!). Azeri’deki *indi* “şimdi” ile mi birleştiriyor? Bu, metne uygun düşerse de, ilk iki mısra ile bu mısra arasındaki sözdizimlik koşutluğu bozar : ilk iki mısradan önce geçişli fiiller vardır : *açgıl*, *yığşur*. Aynı *ahı* kelimesi ile biten üçüncü mısradan da bu kelimedenden önce geçişli bir fiil olması gerekir.

Türkmencede “aramak” anlamında bir *inde*- fiili vardır. Bu fiil daha eski bir *indi*-/*inti*- şekline gider ki bu da en eski bir **yint(i)*- şeklinden gelişmiştir : krş. MK *yin*- “aramak, araştırmak”, Atebetül-Hakayık *yind*- “aramak”, Tuv. *çindi*- “aramak, araştırmak” <**yinti*-, Hak. *nindi*- ay. <**yinti*-, Kırg. vb. *tint*- ay. <**yint*-. Mısradaki söz konusu kelime, böylece Türkmence *inde*- fiilinin daha eski şekli *indi*- olabilir. Bu anlamdaki *indi*-fiili metinle de uyuşmaktadır : Annesi oğluna seyranda olan canını aramasını söylüyor.

17. Ergin 14 : *Çapar-iken ağ boz atuñ büdrimesün* = Gökyay 15 : *Çapariken ağ boz atuñ büdürmesün*

DK’ta üç kez geçen bu cümledeki fiil V 69 ve V 85’te açıkça *büdrimesün* şeklinde hareketlenmiştir. Fiil Azerîde *büdrä*-, Türkmencede de *büdre*- şeklindedir. “Ayağı sürçmek” anlamında olan bu fiil Moğolcadan Türkçeye geçmiştir (krş. Mo. *büdüre*-/*büdürü*-).

Türkmence *büdre*- şekli daha eski bir *büdrü*- şekline gittiğinden Ergin’in okuyuşu doğrudur.

18. Ergin 15 : *İtüm-ile bir yalakda yundım içen azgun kâfir* = Gökyay
18 : *İtüm ile bir yalakda yundum içen azgun kâfir*

Bu mısırada Ergin'in *yundu*, Gökyay'ın da *yundu* okuduğu söz V 55'te, açıkça *yuyundu*'dur. Kelime Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de böyle olduğu gibi, Türkmencesi de *yuvundi*'dur. O halde bu söz *yuyundum* şeklinde düzeltilmelidir.

19 : Ergin 17 : *Ḳavum ḳabile menüm ḳuma yurdum* = 19 : *Kavum kabile benüm kama yurdum*

Her iki yazarın *ḳabile* okudukları kelime D 44'te açıkça *ḳamla*, V 57'de de açıkça *ḳabla*'dır. Bu tür üç heceli Arapça kelimelerin Türkçede halk dilinde, orta hece ünlüsünün düşmesi ile, iki heceli olup uyuma girdikleri bilinir: *ḫavile* > *ḫavla*, *ḫazîne* > *ḫazne/hazna* vb. gibi. Arapça *ḳabile* kelimesinin de, erken bir tarihte, halk dilinde *ḳabla* söylenişini kazanmış olduğu anlaşılıyor. V nüshasında kelimenin *lamelif* ile yazılmış olması bunun en güçlü kanıtıdır. D nüshasındaki *ḳamla* şekli benzeşme sonucu meydana gelmiş olmalıdır : *ḳavum ḳamla*.

Yurdum kelimesinden önceki kelime D nüshasında *ḳuma*, V nüshasında ise *ḳama*'dır. Gökyay V nüshasındaki şekli doğru kabul ediyor ve bunu Arapça *el-kam*'e “şol yere dinür ki ana asla güneş uğramaya” sözü ile birleştirmek istiyorsa da (s. 233), bu görüşünde ısrar etmediği anlaşılıyor. Çünkü Sözlük bölümüne *kuma*'yı da almıştır (s. 253). *Kuma* kelimesinin “ortak” anlamında bir söz olduğu düşünülürse, D nüshasındaki bu şeklin metne daha uygun olacağı iddia edilebilir : “Kavim kabile benim ortak yurdum”.

20. Ergin 17 : *Ḳarıçuk anam oluranda* = Gökyay 19 : *Karıcık anam oturanda*

Ergin D 44'teki *oluranda* şeklini doğru kabul ediyor. Ancak *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta bu kadar arkaik bir kelimenin bulunması düşünülemez. Bu fiil Karahanlı Türkçesinde bile *oltur-|oldur-* biçimindedir. Çağataycada da *oltur-* biçimi hâkimdir. Oğuz grubunda ise öteden beri /l/ düşmesi ile ortaya çıkmış olan *otur-* şekli kullanılmıştır. Bu sebeple D nüshasındaki şekil bir istin-sah yanlışı olmalıdır.

21. Ergin 20 : *Tolması (altun) bişikde...* = Gökyay 2 : *Dolaması (altun) beşikde...*

D 52'deki *طولمسی* şüphesiz ki *tolması* okunmalıdır. Bu kelime, aynı imlâ ile, bir de Deli Dumrul hikâyesinde geçmektedir : *Ṭolama beşiklerde beledüğüm oğul* (D 165). Ergin bunu da *tolma* okuyor (s. 65). Kelime, *ṭola-* fiilinden *-ma* ile yapılmış bir isim olduğuna göre *ṭolama* doğrudur.

22. Ergin 21 : *Ağaç ağaç dir isem saña erilenme ağaç* = Gökyay 25 : *Ağaç ağaç derisem saña arlanma ağaç*

D 55'te *ارلنمه*, V 63'te de *ارلنمه* tarzında yazılmış olan kelime şüphesiz ki *arlanma* okunmalıdır. Ergin *erilen-* fiiline sözlükte “kaygılanmak,

yerinmek, üzülme” anlamlarını veriyor. Oysa ne eski Türk dili yadigârlarında ne de yeni Türk dillerinde böyle bir fiil yoktur. Arapça ‘*ār*’ isminden türemiş *arlan-* fiili ise Karahanlı Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesi metinlerde tespit edilmiştir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde de vardır. Fiilin *ayın-* yazılması müstensihlerin kelimeyi Türkçe saymış olmaları ile izah edilebilir. *Kitâb-ı Dede Korkut*’ta *ayın-*’sız yazılan öbür kelimeler şunlardır : D 19 *كالا* ve V 81 *كالا* *kala* (<Ar. *kal’a*), D 12 *قرايب* *karayıp* <*kara ayıp* (<Ar. ‘*ayb*’) vb.

23. Ergin 24 : *Bıyığın eñsesinde yidi yirde dügen* = Gökyay 27 :
dögen

Ergin’in okuyuşu şüphesiz ki doğrudur : *düg-* “dügümlemek, düğüm atmak”.

24. Ergin 25 : *Qara polat öz kılıçlar, çalındı, yalmağı düşdi* = Gökyay 29 : . . . *yalmanı düşdi*

D 63’teli *يالماغى* *yalmağı*, V 66’daki *يالمانى* *yalmanı* yerine bir müstensih yanlış olmalıdır. *Yalman* “kılıç, bıçak, süngü gibi kesici aletlerin sivri ve keskin ucu” anlamına yaygın bir kelimedir : *yassı yalmanlu süñü*, *kılıç yalmanı* vb. Ayrıca, bundan sonra gelen *Üç yelekli kayın oklar atıldı, demreni düşdi* cümlesindeki *demreni* kelimesi de söz konusu kelimenin *yalmanı* olacağını gösterir : *yalmanı* — *demreni*.

25. Ergin 28 : *çetir otağ, ala şayvan dikdürdi* = Gökyay 33 : *çatır otağ* . . .

Ergin’in D 73’te *elif-*’siz yazıldığı için *çetir* okuduğu kelime, şüphesiz ki, *çatır*’dan başka bir şey değildir. Nitekim, aynı klişe deyim Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde *çadır otağ* olarak geçmektedir : *Qazan görklü çemene çadır otağ dikdürdi* (D 290, Ergin 115).

Ergin, aynı hikâyede geçen *çatırlı otağ mı* ibaresindeki *çatırlı* sözünü de *çetirlü* okuyor (s. 42). Bu da düzeltilmelidir.

26. Ergin 30 : *seni ivermeğ mi gerek?* = Gökyay 36 : *seni evermeğ mi gerek*

D 80’de iki kez geçen *ايومخ* fiilinin mastar eki art ünlü ile *-mağ* okunmalıdır; çünkü ancak art damaksıl *k* (*q*) ünsüzü *ğ*’ya değişebilir. Aynı sayfada birkaç satır aşağıda geçen *بنمخ* kelimesi de *binmağ* okunmalıdır. Mastar eki *-mağ/-mek*’in ön ünlülü fiillerde uyuma girmemesi, bazı Doğu Anadolu ağızlarının (örn. Bitlis ağzının) özelliklerinden biridir.

27. Ergin 31 : *Dedenüñ anısı anıtdı* = Gökyay 38 : *Dedenüñ anısı anıtdı*

D 84’teki bu cümledeki ikinci ve üçüncü kelimelerini her iki yazar de yanlış okumuştur. Ergin *anı*’yı “hayret, şaşkınlık”, *anıtdı* fiilini de “şaşırmak” diye anlamlandırıyor (s. 171). Gökyay ise *anı*’yı “an, us, akıl”, *anıtdı* fiilini de “bir vaka, bir manzara karşısında elinde olmadan şaşırıp kalmak” diye açıklıyor (s. 164). Ergin ve Gökyay, cümledeki fiilin anlamını kestirmekle birlikte her iki kelimeyi de yanlış okumuşlardır.

Türkçede “hayret, şaşkınlık” anlamında *anı* diye bir kelime yoktur. Gökyay’ın verdiği *anı uçtu* “bîhuş olup kaldı, akli başından gitti” örneğinde kelime *anı* değil, geniz *n*’si ile ve tek heceli olarak *anġ*’dır. Söz konusu kelime ise *nun*’la yazılmıştır ve *anısı* okuduklarına göre iki hecelidir.

Gerçek şudur ki burada Eski Anadolu Türkçesinde hiç de nadir olmayan bir deyimle karşı karşıyayız. Bu deyim *ensi ent-* “aklı başından gitmek, şaşırma” deyimidir. TS’de bu deyim için pek çok örnek vardır. *ensi entdi*, *ensleri enddi*, *ensi ender*, *ensi endüp*, *ensleri endüp*, *ensin entdürdi* vb. gibi. Bu örnekler gösteriyor ki Türkçede *ent-/end-* diye bir fiil vardır. MK’daki *endik* “şaşkın” sıfatı (I 105, 106) bu fiilden türemiştir. Eski Anadolu Türkçesindeki *endik-* fiili de yine bu *end-*kökünden *-k-* ile türetilmiş pekiştirmeli bir çatıdır. EAT’de bir de *ende* “sersem, akılsız” sıfatı vardır ki bu da *end-* fiilinden türemedir. Kırgızcada kullanılan *entele-* “şaşkın bir hale düşmek” ile *endire-* “şaşırmak, şaşalamak” fiileri de yine bu *end(i)-* fiilinden türemiş çatılardır. Türkmencedeki *ente-* “sallanmak, sendelemek” fiili de daha eski bir **enti-* şekline gider ki söz konusu fiilimizin iki heceli başka bir şeklidir.

Deyimin ilk kelimesine gelince, bu kelime ancak *ens* isminin 3. kişi iyelik eki almış şekli olarak açıklanabilir. Bu deyimdeki *ens* sözü, Türkçe “akıl, hafıza, hatır” anlamlarındaki *es* isminden */n/* türemesi ile oluşmuştur. Bu */n/* türemesi deyimdeki *ent-* fiilinin etkisi ile meydana gelmiş olmalıdır. Buna benzer bir deyim Kıpçak Türkçesi ürünlerinden Kutb’un *Husrev u Şîrîn*’inde geçmektedir : *usı entikti*, *yıklı yazdı turdı* (E. Fazılov, *Starouzbekskiy Slovar*, I, s. 147). Böylece, Oğuzca *ensi ent-* deyiminin Kıpçakça karşılığının *usı entik-* olduğunu da öğreniyoruz.

28. Ergin 32 : *gelürmeyecek olur-iseñ* = Gökyay 39 : *getürmeyecek olur-ısan*

D 86 *كالورميجك* *gelürmeyecek*, V 31 *كتوميچك* *getürmeyecek*. Dede Korkutta *gelür-/kelür-* gibi arkaik bir şeklin bulunması imkânsızdır. Bu fiil daha Karahanlı Türkçesinde *keltür-* şeklini almıştır. Oğuz diyalektinde ise daha ilk dönemlerde */l/* düşmesi ile *getür-* şekli ortaya çıkmış ve hep bu kullanılmıştır. D nüshasındaki söz konusu şeklin müstensih yanhışı olduğu muhakkaktır. Çünkü bir önceki cümlede bu fiil *getür-* şeklindedir : *getürecek olur-sañuz*. Ayrıca, bir yandan söz başında */g/* fonemi ve *-ecek*’li gelecek zaman, öte yandan *kelür-* gibi arkaik bir şeklin muhafazası anakronizmdir.

29. Ergin 32 : *beni kapudan tışaru eyle* (Gökyay’da yok).

D 88’de *طشارى* şeklinde yazılmış olan bu kelime *taşarı* olacaktır (ktş. Trkm. *daşarı*).

30. Ergin 34 : *çırğap (çuha) altun akça* = Gökyay 42 : *çarğap altun akça*

Birçok yerde geçen ve D nüshasında جرغاب şeklinde yazılan bu kelime, Ergin'in okumuş olduğu gibi, *çırğap* olacaktır. V 69'da kelime iki kez چرغاب şeklinde harekelenmiştir. Farsça چارقد *çârkad*'dan bozma olabilir (krş. Az. Trkm. *çarğat* "baş örtüsü").

31. Ergin 34 : *ögür ögür ağlaşdılar* = Gökyay 42 : *ögür ögür ağlaşdılar*

D 93'te اوکور اوکور şeklinde yazılmış olan ses taklidi kelime geniz *n*'si ile okunmalıdır (krş. Türkçe *hüngür hüngür*, Trkm. *hüngür hüngür*, Az. *öngür*).

Aynı ses taklidi kelime bir de Ergin 119 ve Gökyay 150'de geçmektedir : *Destmâln eline alup ögür ögür ağladı*. Bu da düzeltilmelidir.

32. Ergin 37 : *avazum gedilmedin ünüm yoğulmadın* = Gökyay 46 : *Avazum kedilmedin, ünüm yogulmadın*

D nüshasındaki bu ibare yerine (s. 101) V nüshasında *avazum boğulmadın kopuzum kırılmadın* ibaresi vardır (s. 39). Gerek Ergin gerek Gökyay D nüshasındaki ibareyi almışlar ve يوغلمدین kelimesini *yoğulmadın* okumuşlardır. Türkçede "yoğunlaşmak, kalınlaşmak" anlamında böyle bir fiil yoktur. Ayrıca, parçadan anlaşıldığına göre sesin "yoğunlaşması" veya "kalınlaşması" değil, "kısılması", hattâ "yok olması" söz konusudur. Buna göre, her iki araştırmacının *yoğulmadın* okudukları kelime *yoğalmadın* olabilir. Böylece *avazum gedilmedin* ile paralel bir deyim elde edilmiş olur : *avazum gedilmedin, ünüm yoğalmadın*.

Bununla beraber V 39'da *avazum boğulmadın* ibaresindeki *boğulmadın* doğru olabilir. Bu durumda D 101'deki يوغلمدین kelimesinin *boğulmadın* yerine bir müstensih yanlışı olacağı da düşünülebilir. (Krş. TS, 4074 : *üni boğul-* deyim).

33. Ergin 38 : *aña varmasun, tekine tüşine varsun* = Gökyay 6 : *aña varmasun, tekine tüşüne varsun*

Her iki yazarın da *tekine tüşine* okudukları kelime koşması *teñgine tuşına* olarak düzeltilmelidir. "Yaşıt" anlamındaki bu kelime koşması Türkmencede *deñg-düş* olarak yaşamaktadır.

34. Ergin 38 : *ağlar buzlar* = Gökyay 6 : *ağlar, buzlar*

Kitâb-ı Dede Korkut'ta birçok kez geçen ve her iki yazarın da /u/ ile *buzla-* okudukları fiilin doğrusu /o/ ile *bozla-mak*'tır. Bu fiilden türeme *buzlat-*, *buzlaş-* ve *buzlaştur-* gibi çatılar da buna göre düzeltilmelidir. Bununla birlikte bugünkü Azerîde fiil *buzla-* biçimindedir.

35. Ergin 38 : *Yüregüñe kaynar yağlar koyulupdur* = Gökyay 47 : *Yüregüñe kaynar yağlar koyulupdur*

Her iki yazarın /o/ ile okudukları bu fiil "dökmek" anlamına olan *kuy-* fiilinin edilgen çatısıdır ve V 40'taki harekeli imlâsına göre *kuyulupdur* okunmak gerekir.

36. Ergin 41 : *Tul tulara girdüğüm tulararı/Duħarlayı koduğum yağı yurdu* = Gökyay 50 : *Tul tulara gerdüğüm/Tuladarı duħarlayı koduğum/Yağı yurdu*

Bamsı Beyrek hikâyesindeki bu iki mısraı ne Ergin ne de Gökyay açıklayamamıştır. Ayrıca, Gökyay burada iki mısra olduğunu fark etmemiştir. Bu iki mısra bizce şöyle okunmalıdır : *Tol tolada girdüğüm tola deri/ Doħarlayı koduğum yağı yurdu*. Şimdi açıklayalım : Dördüncü kelime Türkçe “ham deri, sepilenmemiş deri” anlamındaki *tola* kelimesidir ve burada kendinden sonra gelen *deri* kelimesi ile bir eşanlamlı kelime koşması oluşturmaktadır. (*Tola* kelimesi Türk diyalektlerinde yaşamaktadır: krş. Tat. *tula* “evde dokunmuş kumaş” < **tola*). İkinci kelime *tolat-* “dolatmak” fiilinin *-a*’lı zarf-fiil şeklidir : *tolad-a* “dolatarak”. Hikâyenin bu kısmında Beyrek eski bir deve çuvalını boynuna geçirip düğün yerine geldiğine göre üçüncü kelime *girdüğüm* olacaktır. Tek heceli ilk kelime ise iki heceli *tola* kelimesinin kökü olmak gerekir. O halde, bütün mısra şöyle olacaktır : *Tol tolada girdüğüm tola deri* “Çuval (gibi) dolatarak içine girdiğim ham deri”.

İkinci mısraa gelince, Ergin *Duħarlu* şeklinde okuduğu ilk kelimeye bir anlam verememiş (s. 181), Gökyay *duħarlayı* şeklinin bir fiil olacağını kestirmekle birlikte *duħarla-* fiiline bir anlam vermekten kaçınmıştır. Bu mısramın çözümü için de yine hikâyeye müracaat etmek yerinde olacaktır. Bamsı Beyrek, 39 yiğidi ile birlikte düşmana tutsak olur ve Bayburt Hisarında 16 yıl tutsaklıkta kalır. Başka bir deyişle, Beyrek tutsaklıkta ihtiyarlamıştır. Bizce, Beyrek ikinci mısradaki ömrünün 16 yılını geçirip ihtiyarladığı düşman yurduna seslenmektedir. Bu durumda *kodeğum* kelimesinden önceki kelime “ihtiyarlamak” anlamına bir fiilin zarf şekli olmak gerekir. Türkmencede “yaşlı, yaşça büyük” anlamında bir *tokar* kelimesi vardır. Bu kelimenin Eski Azerî diyalektindeki şekli normal *t/d* ve *k/h* değişimleri ile *doħar* olabilir. İşte, ikinci mısram başındaki kelime bizce bu *doħar* sıfatından *-la-* eki ile türemiş *doħarla-* fiilinin *-i*’li zarf şeklidir. Bütün mısra şöyle düzeltilmelidir : *Doħarlayı kodeğum yağı yurdu* “İhtiyarlayıp kaldığım düşman yurdu”.

37. Ergin 42 : *Ağ kavağuş budagından yırğayuban kiçmişsin* = Gökyay 51 : ... *geçmişsin*

Bu mısradaki *yırğayuban* kelimesi D 110’da *یرغیوبن*, V 44’te de *یرغایوبنی* *yırğayubanı* şeklinde yazılmıştır. Gökyay, Ergin, gibi, *yırğa-* şeklini doğru kabul etmekle birlikte sözlüğe kelimeyi *yarga-* olarak almış ve *yargayuban* şeklini “yararak, yarıp” diye açıklamıştır (s. 305). Mısradaki fiil *keç-* olduğuna göre söz konusu kelime, Ergin’in okuduğu ve anlamlandırdığı gibi, *yırğayuban* “sallayarak” olmalıdır (*ırğa-* fiilinin /y/ türemeli şekli için TS’ne bakınız). Ayrıca, DK’ta *ılğa-* ve *yılğa-* (D 38 = Ergin 15).

38. Ergin 42 : *Can yaçuğın egmişsin/Okçuğazın kurmuşsin/Adın gerdek komuşsin* = Gökyay 51 : *Can bacuğum egmişsin/O(ta)kçuğazın kurmuşsin/(Okçuğazın atmışsin)/Adın gerdek komuşsin*

DK'ta anlaşılması en güç olan parçalardan biri de budur. Birinci mısra D 110'da *جان ياجوغن اڪشسز can yacuğın egmişin*, V 44'te de, unutulup sayfa kenarına sonradan ilâve edilmiş olarak, *جان باجوغن اڪشسز can bacuğın egmişsiz* şeklindedir. Ergin *yacuğın* okuduğu kelimeyi sözlüğe almamışsa da, oraya bir *ya* "yay" kelimesi koymuştur (s. 212). Bu *ya* kelimesi DK'ta başka hiçbir yerde geçmediğine göre, Ergin bunu *yaçuk* "yaycık" kelimesinin kökü olarak vermiş olabilir. Gökyay ise kelimeyi *bacuk* okuyor ve bir anlam veremiyor. *Can* kelimesi ile birlikte *can bacuğu* ibaresini ise tereddütlü olarak "yan bacağı" tarzında izaha çalışıyor (s. 183). Gökyay'ın buradaki *can* kelimesini *yan* ile birleştirmesi A. İnan'ın bu ibare hakkındaki eski bir açıklamasına dayanır ("Dede Korkut kitabındaki bazı motifler ve kelimelere ait", *Ülkü*, XIII, Sayı 76, ss. 359-361). Bizce, Oğuz diyalekti ile yazılmış DK'ta Kıpçak diyalektlerine ait *y/c* değişmesi örnekleri bulunamaz. Bu ilk kelime bildiğimiz Farsça asıllı *can* kelimesidir. İkinci kelime ise *yacuk*, yani *yâcuk* "yaycık" kelimesinden başka bir şey değildir. *Cân yâcuğın egmişsin* mısraı böylece "aziz yaycığını eğmişsin" demek olur.

İkinci mısraa gelince, D nüshasındaki *okcuğazın kurmuşsin* anlamsızdır. Çünkü *ok kurulmaz, atılır*. Bu bakımdan, V nüshasındaki *okcuğazın atmışsiz* daha anlamlıdır. Bundan sonra her iki nüshada *adın gerdek komuşsin/komüşsiz* mısraı geliyor. Bizce bu mısra ile bundan önceki mısra arasında bir mısra daha olmalıdır. Gökyay da bu fikirdedir. Ancak, o *O(ta)kcuğazın kurmuşsin* tarzında düşündüğü mısraı yanlış yere, *Okcuğazın atmışsin* mısraından önceye koymuştur. Aynı hikâyede Oğuz yiğitlerinin gerdek dikmeleri ile ilgili çok önemli saydığım bir bilgi verilmektedir. Deniliyor ki : "Oğuz zamânında bir yigit ki evlense oğ atar-idi, okı ne yerde düşse anda gerdek diker-idi". (Ergin, 33). Demek ki gerdek dikmek veya kurmak için önce "ok atmak" gerekiyordu. Bu durumda gerdek dikiminden söz edilen bu parçanın aslı şöyle olmak gerekir : *Cân yâcuğın egmişsin/Okcuğazın atmışsin/Odakcuğın kurmuşsin/Adın gerdek komuşsin.*²⁰

39 : Ergin 50 *Qaba çomak altında boğradayım senüñ için* = Gökyay 62 : *Kaba çomak altında yuğradayım senüñ için*

D 129'da *بوغردويم* tarzında yazılan fiili Ergin her halde MK'daki *boğra-* "(ağacı) parçalamak, doğramak, parça parça kesmek" fiili ile birleştirerek, *boğrat-* okuyor. Bu fiil metne anlamca uygun düşmekle birlikte şimdilik MK'dan başka bir yerde geçmediğinden ancak ihtiyatla kabul edilebilir. Öte yandan, DK'taki Kan Turalı hikâyesinde, boğanın "bir mermer taşı yoğurmasından ve peynir gibi ditmesinden" söz edilmektedir : *Buğa dizin çökdi, buynuzı-y-ile bir mermer taşı yuğurdı, peynir kibi ditdi* (Ergin 71). MK'daki *bogra-*

²⁰ Talât Tekin, "Kitâb-ı Dede Korkut'ta yeni düzeltmeler", *Türk Dili*, sayı 385 (Ocak 1984), 26-29.

fiili “bir ağacı doğramak, parça parça kesmek” anlamındadır. Oysa burada demir miğferin kaba çomak, yani bir gürz ile dövülmesi, ezilmesi, yamrı yumru bir hale gelmesi söz konusudur. Bu sebeple *yugur-* fiilinin ettirgen çatısı olan *yugurt-* daha uygun düşmektedir. D 129’daki بوغرددهيم *yugurdayım* yerine bir müstensih yanlışı olmalıdır.

40 : Ergin 53 : *Umanına usanına aş yidürdüm* = Gökyay 66 : *Umanına usanına aş yedürdüm*

Her iki yazarın *usanına* okuduğu kelime *osanına* şeklinde düzeltilmelidir (Kırş. Trkm. *os-* “düşünmek”). Çünkü *um-* ile eş veya yakın anlamlı bir kelime koşması oluşturan bu fiil /o/ iledir : kırş. Trkm. *os-* “düşünmek, farz etmek, zannetmek”, Kırg. *osmok* veya *osmök* söz “farz, tahmin, zan” vb. (MK ve DTS’daki *us-* düzeltilmelidir).

41. Ergin 54 : *Qızıçağum aldaurmuşam mañrıyayın mı* = Gökyay 67 : ... *mañrayayın mı*

D 139’da مكریه ينمی , V 77’de مكریه ينمی şeklinde yazılmış olan bu kelime, Gökyay’ın okuduğu gibi, *mañrayayın mı* olacaktır (kırş. MK *mañgra-*, *mañgraş-*, *mañgrat-* vb.).

Bundan önceki *Qozucağı mañgraşup bile keçdi* mısraında geçen *mañgraşup* kelimesini Ergin *mañrışup*, D 299’da *ağca koyunlarum mañgraşmadın* mısraındaki *mañgraşmadın* kelimesini de *mañrışmadın* okuyor (s. 119). Bunlar da düzeltilmelidir.

42 : Ergin 58 : *Akındılı görklü sular qarısa kara taşmaz* = Gökyay 71 : *Akındılı.....*

Mısra sonundaki *qara taşmaz* ibaresini *qar-a taşmaz* şeklinde anlamak gerekir (bk. MK *qar-* “taşmak” : *suw arıktın qaradı*). Ne Ergin’de ne de Gökyay da *qar-* fiili yoktur.

43. Ergin 80 : *Yarar kocaların yanına cem^c eyledi, yadığı yarağı-y-ile yola girdi* = Gökyay 98 : ... *Yadığı yarağıyla yola girdi*

Gerek Ergin gerek Gökyay ikinci cümledeki *yadığ* (?) kelimesini Eski Anadolu Türkçesindeki *yatuk/yatık* “yassı su kabı” olarak izah ediyorlar. Oysa bu kelime daima /t/ iledir! yazarların *yadığ* okudukları kelimenin bulunduğu ibare D 202’de ياد ياغی يراغيله şeklinde, V 85’te ise açıkça ياد ياغی يراغيله yani *yad yağı yarağı-y-la* şeklindedir. Bu durumda D nüshasında *yad* kelimesinden sonra gelen ينى kelimesi de *elif*’siz yazılmış *yağı* kelimesi olacaktır. *Yad yağı* “yabancı ve düşman” kelime koşması için kırş. Uyg. *yat yağıka basınturmatın.....* (DTS 247), *yad yağı ayagın...* (TS 4195), vb.

44. Ergin 82 : *Yil esdi yağmur yağdı yağdı yüki kopdı* = Gökyay 101 : *Yel esdi yağmur yağdı, buñu kopdu*

Sondan ikinci kelime D 205’te يوكى, V 89’da da يوكى şeklinde yazılmıştır. Gökyay *buñu* okuduğu bu kelimeyi sözlüğe *bunu* diye almış ve “sıkıntı,

keder” diye açıklamıştır. Oysa bu kelimenin 3. kişi iyelik ekli bir kelime olması gerekir. Ayrıca ilk harf *b* değil, *y*’dir. Ergin ise kelimeyi bildiğimiz *yük* saymaktadır. Bence her iki yazar da yanılmıştır. Bu ve bundan önceki mısra da *ok*’tan bir şey kopması söz konusu olduğuna göre bu kelime “kuş tüyü” anlamına *yunğ/yünğ* olmalıdır. MK’da bir de “kuş tüyü, kuş yelegi” anlamına *كوك* *yök/yük* kelimesi vardır. Tuvacadaki *çöök* “kuş tüyü” bundan gelişmiş olabileceği gibi, bir **yüngek* şekline de gidebilir (krş. Hak. *çüg* ay.).

45. Ergin 92 : *Ƙara taęa ayıtuęuñda işit vırsün* = Gökyay 114 : *Kara daęa yetdüęüñde aşıt versün*

Bu mısram üçüncü kelimesi D 234’te *ایتدو ككده* *eytdüğüñde* şeklindedir. runa rağmen Ergin’in kelimeyi art ünlülü okuması hatalıdır. Öte yandan Gökyay’ın bu kelimenin *ایتدو ككده* *yetdüğüñde* yerine, *ایشیت* *işit* kelimesinin de *aşıt* yerine müstensih yanlışı olduğu yolundaki görüşüne katılmak zordur. Türkçe *eşid*- fiili daha basit bir *eş*- köküne gider : Küer. *eş-*, Sağ. Koyb. *es-*, Hak. *is-* “işitmek”. DK’daki *işit* bu kökten *-t* eki ile yapılmış bir isim olabilir. Bu takdirde mısra “Kara daęa sorduğunda (sana) cevap versin” anlamında olur.

46. Ergin 92 : *Ƙalın Oğuz biglerini yükden Ƙurtarduñ* = Gökyay 114 : *Ƙalın Oğuz beglerini buñdan kurtarduñ*

Üçüncü kelime D 23’te açıkça *ye* ile yazılmıştır : *يو كدن* Ne var ki *yükden kurtar-* gibi bir deyim DK için oldukça yeni sayılabilir. Bu bakımdan bu kelimeyi Gökyay gibi *بو كدن* *buñdan* yerine bir müstensih yanlışı saymak daha uygun olur. Ayrıca, hikâyenin başlarında Oğuzların Depegöz’ün elinden “zebun olup bunaldıkları” ifade edilmektedir (Ergin 86). Dede Korkut, Depegöz’e şöyle söylüyor : “Oğul Depegöz, Oğuz elünde zebun oldu, buñaldı, ayağın toprağına meni saldılar” (Ergin 86). Basat, böylece, yani Depegöz’ü öldürmekle, Oğuzları “buñdan kurtarmış” oluyor.

47. Ergin 105 : *Depeęen köpini süseğen yırtar* = Gökyay 130 : *Depeęen götini süseğen yırtar*

Gökyay’ın okuyuşu doğrudur. Ergin’in sözlükte *köp* kelimesine verdiği “şişkin, şişme, şişkinlik” anlamları yakıştırmadır (s. 195).

48. Ergin 107 : *altun tuş borular ağarıldı* = Gökyay 133 : *Burması altun tuş borular uruldu*

Ergin, D 271’de *اغرلدى* şeklinde yazılan kelimeyi *ağarıldı* okuyor ve sözlükte bu fiile “boru çalınmak” anlamını veriyor (s. 169). Ne var ki Türkçede bu anlamda böyle bir fiil yoktur. Gökyay’ın bu kelimeyi *uruldu* yerine bir istinsah yanlışı sayması da doğru değildir. Bu kelime Genel Türkçe *akır-* “bağırmak, haykırmak” fiilinin edilgen çatısıdır ve *ağırıl-* okunması gerekir. DK’ta *borı* için kullanılan fiiller *ağırıl-* ile *çalın-* fiilleridir (krş. Ergin 120 : *Borı çalındı, kös uruldu*).

49. Ergin 113 : *Borı ağardup köçdiler* = Gökyay 140 : *Boru uğurdup göçdüler*

D nüshasında اگردب şeklinde yazılan kelime *ağırdup* okunmalıdır. Bu fiil *ağır-* (<*akır-*) fiilinin ettirgen çatısı olan *ağırt-*'tir : *Borı ağırdup...* "Boru çaldırıp...". Aynı kelime Ergin 120'deki *çeri dirüp borı ağırdup* ibaresinde de geçmektedir.